

**„ОБЩ ЯЗИК С ВИРАЖЕНИЕ НАРОДНО“. ЕЗИКОВИТЕ НОРМИ
В ПРЕВОДА НА А. ГРАНИТСКИ „ЗА ТРЪГОВСКО ПИСМОПИСАНИЕ“,
1858 Г. (С ОГЛЕД НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ И ЧИСЛИТЕЛНИТЕ ИМЕНА,
МЕСТОИМЕННИЯТА И ГЛАГОЛИТЕ)**

НАДКА НИКОЛОВА

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“

nikolova55@gmail.com

В статията са представени резултатите от проучването върху приноса на Анастас Гранитски за изграждането на структурната основа и езиковите норми на българския книжовен език от епохата на Възраждането. Обект на наблюдение е част от превода на „Тръговско ръководство“ (1858), озаглавена „За тръговско писмописание“. Предмет на интерпретация са прилагателните и числителните имена, местоименията и глаголите. Анализът сочи, че е прокарана категорична линия на сближаване на писмената реч с говоримата. Проследява се търсенето от страна на преводача на онези по-широко разпространени езикови средства, които да направят писмената реч съвременна и универсална – част от процеса на създаване на новобългарската книжовна езикова норма.

Ключови думи: Българско възраждане, новобългарски книжовен език, епистолярен стил, езиково-правописни норми

**ОБЩ ЯЗИК С ВИРАЖЕНИЕ НАРОДНО. THE LANGUAGE NORMS
IN THE TRANSLATION OF A. GRANITSKI'S *ЗА ТРЪГОВСКО
ПИСМОПИСАНИЕ (ON COMMERCIAL LETTER WRITING)*, 1858
(WITH A VIEW TO ADJECTIVES, NUMERALS, PRONOUNS AND VERBS)**

NADKA NIKOLOVA

UNIVERSITY OF SHUMEN “EPISKOP KONSTANTIN PRES LAVSKI”

nikolova55@gmail.com

The article presents the results of a study on the contribution of Anastas Granitski to building the structural basis and spelling and language norms of the Bulgarian literary language of the Revival period. The subject of observation is a part of the translation of the 1858 *Тръговско ръководство* (Commercial Guidebook) titled *За тръговско писмописание* (On Commercial Letter Writing), a practical guide for keeping business correspondence. The author studies adjectives, numerals, pronouns and verbs. The analysis leads to the conclusion that the text reveals significant convergence of written and spoken language. The author traces the translator's efforts to adopt widely-used

linguistic means that would make the language of his work modern and universal – a part of the process of establishing a new Bulgarian language norm.

Keywords: Bulgarian Revival, modern Bulgarian literary language, epistolary style, linguistic and spelling norms

В литературата, посветена на предприемачеството през Възраждането, особено място заема преводът на български на един енциклопедичен учебник по търговия на известния автор и богат търговец Константинос Мелас. Преводът е направен от Анастас Гранитски и е публикуван през 1858, а неговото заглавие на български е „Търговско ръководство“.

От досегашни наблюдения върху биографията и дейността на Ан. Гранитски и конкретно върху този превод (подробно вж. Николова/Nikolova 2020; 2021a; 2021b) може да се направи извод, че преводачът се придържа към едно средно, умерено схващане във вижданията си за езиковия идиом, а именно, че той трябва да се опира както на високия стил и рамките, които предпоставя езиковата традиция, така и на говоримия български език. А граматиките, които е приел за неоспорим авторитет, са две: „Българска граматика“ от Неофит Рилски (1835) и „Първичка българска граматика“ от Иван Богоров (1844).

В обемния превод на „Емториков εϋχεριδιον περι εμποριας, βιομηχανιας, ναυτιλιας και των εμπορικων πραξεων και ιδιων“ специално място заема третата глава на четвъртата част със заглавие „За търговско писмописание“. В нея авторът К. Мелас представя видовете делови писма, типични за търговското съсловие. Преводът на Гранитски предполага, че българските търговци са ги използвали като основа за собствената си делова кореспонденция. Респектирани от авторитета на автора на гръцкия оригинал, който е копирал френски образци, и на Ан. Гранитски, който през 50-те години на 19. век вече е наложил името си на отличен познавач на гръцкия и френския език, българските търговци, без съмнение, са следвали съветите, дадени в тази глава. Текстът е повлиял върху търговската кореспонденция на българите не само с препоръките за нейното създаване и с подбора на езикови средства за професионален изказ, с терминологията и техническото си оформление, но и с правописно-езиковите си особености. По всяка вероятност популяризирането на езика на превода в деловата кореспонденция на една уважавана и влиятелна част от българското общество – предприемачите и търговците – е допринесло както за формирането на административно-деловия стил от третата четвърт на 19. век, така и за унифицирането на езиковите норми на изграждащия се новобългарски книжовен език.

Настоящият текст е съсредоточен върху прилагателните и числителните имена, местоименията и глаголите.

Прилагателни имена

Традиционно прилагателните се описват с формите им за именителен и за косвен падеж. Окончанията им се представят в следната таблица.

Род и число	Форми за именителен падеж		Форми за косвен падеж	
	Нечленувани форми	Членувани форми	Нечленувани форми	Членувани форми
М.р. ед.ч.	-Ø / -ый	-ый	-Ø / -ый	-ый
Ж.р. ед.ч.	-а	-та	-ѧ	-тѧ
Ср.р. ед.ч.	-о	-то	-о	-та
Мн.ч.	-и	-ти	-ы/-и	-ты

1. Нечленувани форми на прилагателните имена

1.1. Прилагателните от мъжки род в именителен падеж имат нулево окончание в единствено число, напр.: *най-неприличень начинъ е оный* (692) или *ще бжде по-точень* (692). Същите са формите и за косвен падеж – напр.: *съ особенъ начинъ* (692), *съ благоразумень отговоръ* (693). Появяват се, макар и рядко, и имена с дълго окончание – *прилагася обыкновенно параграфъ поржчителный (рекоммандателный)* (694), *тоя потрѣбный отговоръ е нужень* (684).

1.2. Подобно на съществителните имена от женски род, прилагателните в женски род разграничават форми за именителен и косвен падеж в единствено число. За това свидетелстват примери като следните: за именителен падеж – *таа мѣрка... е обаче неприлична* (695), *главна основа трѣбва за искренность* (695); за косвен падеж – *съ благоразумнѧ студенинѧ* (692), *за способность-тѧ управителевѧ* (684), *имѧ недобрѧ честь* (684), *за знаменитѧ повредѧ* (687).

1.3. Пряката и косвената падежна форма на прилагателните имена в среден род е една и съща в единствено число, напр.: *прѣпоржчително писмо е онова...* (694), *това заведеніе е достойно* (684) – за именителен падеж, и *съ повторително удостовѣреніе* (692), *подъ законоположително принужденіе* (693) – за косвен. Интересна е формата в израза *въ бѣдѣщее врѣмѧ* (692), в която окончанието е дълго.

1.4. Има тенденция формите на нечленуваните прилагателни имена в множествено число да се разграничават по отношение на синтактичната си служба. В повечето случаи в именителен падеж окончанието се записва с буква **и**, напр.: *уверителни писма* (загл., 693), *не сѧ никакъ трѣгователни* (693), *най-знаменити окрѣжни писма сѧ онѧ* (677). В косвен окончанието е **-ы**, напр.: *трѣбва да съдрѣжава изясненіѧ приличны* (692); *да носѧть... въ действителны монеты нуждны-ты си разноска* (693), но и **-и** – *за безмѣстни празнословіѧ* (678), *слѣдѣ нѣколко учтиви рѣчы* (679), *колко-то и голѣми капитали и да бы имѧль* (682).

2. Членувани форми на прилагателните имена

2.1. Най-същественото при членуваните прилагателни имена в мъжки род единствено число – както в пряк, така и в косвен падеж – е, че пълното старо окончание функционира като определителен член. Доказват го при-

мерите: за именителен падеж – *Почтенный търговецъ... ще отговори* (683), *Случайный запись... е кога-то* (697), за косвен падеж – *на оправдаемый доста е да наумимъ* (692), *спорадъ истый начинъ* (684), за прѣпорѣчаемый (695).

2.2. Отново подобно на членуваните съществителни от женски род, членуваните форми на прилагателните в **женски род** единствено число се разграничават падежно. Членната форма за именителен падеж е **-та**, напр.: *узнато-то благоразуміе и строга-та почтеност сж...* (682), *безрасждна-та дерзост или безмърна-та страхливодть ... можть да даджть* (682). Съответно член **-тж** е за косвен падеж, напр.: *на испрацаемж-тж стокж* (685), *въ уверителнж-тж странж* (685), *да опише издаденж-тж камбиалж* (685).

2.3. Членуваните прилагателни имена в **среден род** имат обща форма за единствено число във всички синтактични служби. Това се доказва от следните примери: за именителен падеж – *оправдателно-то писмо трѣбва да съдрѣжсва* (692); *Трѣговско-то убо писмописаніе е...* (675); за косвен падеж – *за случено-то сгрешеніе* (692), *въ мѣмрително-то писмо* (693).

2.4. В повечето случаи при членуваните прилагателни в **множествено число** се различава пряк от косвен падеж. Членната форма за именителен падеж е **-ти**, напр.: *за да познавать другы-ти трѣговскы заведеніа* (694), *умножяватъса трѣговскы-ти сношеніа* (675). Косвеният падеж се маркира с членна форма **-ты**, напр.: *успѣхъ на трѣговскиы-ты интересы* (675), *за окрѣжны-ты писма* (680). Често обаче двете форми се смесват, напр.: *Голѣми-ти Банкерскы заведеніа издавать* (имен. п.) (693).

От примерите е видно и че причастията, функциониращи като определения – напр. *прѣпорѣчаемый* (695), *испрацаема* (685), *съдражлаемо* (686), имат същите адективни окончания.

3. Прилагателните имена **се степенуват** така, както се степенува и днес, напр.: *ще бжде по-точень* (692), *по-богати рудници* (273), *по-голѣма-та часть* (219), *най-приличный радъ* (679), *най-голѣмж-тж часть* (268), *най-потрѣбнж рудж* (270). Аналитично, с частиците *по* и *най*, свързани с дефис, се степенуват и наречията.

Числителни имена

Формите на редните числителни имена, както и на бройното *един* повтарят формите на прилагателните и по тази причина тук не се разглеждат. При бройните числителни имена по-особени са членуваните форми за множествено число, напр.: *шестъ тѣхъ мѣсаци* (690)³, от които се вижда, че числителното е в косвен падеж.

Прави впечатление честата употреба на *един* в значение на неопределителен член или на неопределително местоимение (‘някой/някакъв’ или ‘кой/какъв да е’), напр.: *единъ търговецъ* (675), *съ едно внимателно прочитаніе* (675), *единъ благочинень писмовень радъ* (676), *на единъ корреспондентъ* (677), *наставленіа, кои-то единъ писмописецъ* (677), *разидваніе*

на една компаниѣ (677), има едно голѣмо вліаніе врѣху трѣговскы-ты сношеніа (681) и мн. др. Такива употреби убедително показват нереалността на решението на някои книжовници от разглеждания възрожденски период да се игнорира определителният член като израз на категорията определеност/неопределеност. Ан. Гранитски не само определя славянското *выраженіе* (разбирай черковнославянското, т.е. архаичното) като *бжловчѣ*⁴, но и практически демонстрира осъзнаването на промените, настъпили в говоримия език.

Местоимения

Следва да се посочи, че в главата „За трѣговско писмописаніе“ засвидетелстваните местоименни форми не дават представа за пълните прономинални парадигми. Липсата на примерни писма, както и учебно-обяснителният тип повествуване ограничават употребата на всички форми. Тези, които са употребени, пробуждат интерес в няколко аспекта и на първо място следва да се установят съставът, функциите и употребата на личните местоимения.

Лице и число	Именителен падеж	Винителен падеж		Дателен падеж	
		Пълни форми	Кратки	Пълни форми	Кратки
1 л. ед.ч.	∅	∅	∅	∅	∅
2 л. ед.ч.	∅	∅	∅	∅	∅
3 л. м.р. ед.ч.	<i>онъ</i>	<i>него</i>	<i>го</i>	∅	<i>му</i>
3 л. ж.р. ед.ч.	∅	<i>неѣ</i>	<i>ѣ</i>	∅	∅
3 л. ср.р. ед.ч.	<i>то</i>	∅	∅	∅	∅
1 мн.ч.	∅	<i>насѣ</i>	<i>ни</i>	<i>намѣ</i>	∅
2 мн.ч.	∅	∅	∅	∅	∅
3 мн.ч.	<i>тѣи</i>	<i>тѣхѣ</i>	<i>гы</i>	∅	<i>имѣ</i>

От именителните форми на личните местоимения са употребени само три третолични: две за единствено – *онъ* (687, 688) и *то* (675), и едно за множествено число – *тѣи* (679). След като за избора на *онъ* преводачът няма причини от териториален характер (и родното му място, и пребиваването му впоследствие – най-вече Шумен и Търново – предполагат източнoбългарското *той*), единственото обяснение е, че е отдал предпочитание на черковнославянския вариант. Изборът му обаче е с несистемен характер, тъй като е единствен на фона на останалите варианти от източен тип. Освен това местоимението за среден род функционира като показателно – *то писмописаніе* (675) – нещо, характерно за източния диалектен тип. От

винителните местоимения са налични само пълните форми *него* и *неѝ* за единствено и *насъ* и *тѝхъ* за множествено число, както и кратките *го*, *ѝ*; *ни*, *гы*. Това, което е най-характерно за **дателните местоимения** за 3 л., е, че липсват пълни форми освен една – *намъ* (691). От кратките са представени само *му* (679) и *имъ* (677). Видно е, че не може да се правят изводи за цялостния облик на парадигмата на личните местоимения.

Притежателните местоимения се срещат рядко, а съставът им е също ограничен.

Лице и число	Именителен падеж – пълни форми	Косвен падеж – пълни форми	Кратки
1 л. ед.ч.	∅	∅	∅
2 л. ед.ч.	∅	∅	∅
3 л. м.р. ед.ч.	<i>негова, негово</i>	∅	<i>му</i>
3 л. ж.р. ед.ч.	<i>нейно</i>	<i>нейнѝ</i>	<i>ѝ⁵</i>
1 л. мн.ч.	<i>нашь; наши</i>	<i>нашему, нашѝ; наши</i>	<i>ни</i>
2 л. мн.ч.	∅	∅	∅
3 л. мн.ч.	∅	∅	<i>имъ</i>

От **пълните притежателни местоимения** интерес представляват примерите с дателен падеж в мъжки род – *нашему корреспонденту* (687), *нашему заемателю* (688), и с винителен в женски род – *за неговѝ* (687). При мъжки род формите за косвен падеж са общи с именителните: *на нашъ корреспондентъ* (688). Пълните форми се членуват по същия начин, както прилагателните имена, напр.: *за нашѝ длъгъ* (688), *на нашѝ корреспондентъ* (691). При това в мн.ч. се различават именителните от косвените форми, напр. *наши-ти... трѝговци трудатса* (676) срещу косвената *да свѝриваме наши-ты сношенїа* (691). Разграничаването е в сила и при формите за женски род, които приемат окончание -ѝ, напр.: *за нейнѝ-тѝ* (682), *безъ... нашѝ* (684).

Може да се твърди, че много по-честотни са **кратките притежателни местоимения**, чиято форма и употреба е както в съвременния български език, напр.: *прѝмушества-та му* (686), *господарѝ* (681), *цѝнѝ-тѝ* (682), *матерный имъ языкъ* (676), *сѝчиненїе-то имъ* (680).

Редовна е употребата на **възвратните местоимения** – лични и притежателни. Техните форми и употребата им са както съвременните, напр.: *себе си* (679); *свое-то* (679), *за свои-ты* (678), *корреспонденты-ты си* (676). И при тях са налице дателни форми – *своему корреспонденту* (686).

Малко са въпросителните и образуватите от тях неопределителни и отрицателни местоимения. Макар и пълната им парадигма да не е възстановима, може да се обобщи, че не са много по-различни като състав и

употреба от съвременните. От **въпросителните местоимения** място в тази част от „Тръговско ръководство“ имат *какъвъ* (678) и *колко* (694). Семантиката на *что* отделя местоимението от въпросителните прономинализатори, тъй като то само по форма е такова. В двата примера: *всичко что казахме* (680) и *знаніа, что имѣтъ управители-ти* (678), е видно, че *что* има значение на относителното местоимение *което/които*.

Употребата на въпросителни вместо относителни местоимения е характерна разговорна черта през Възраждането и замяната им с относителни е белег за интелектуализацията на езика. В сравнение с останалите славянски езици те са особен прономинален клас, развили са се сравнително късно и имат специфична употреба. Функционирането им като съюзна дума в постпозитивни подчинени изречения (най-често определителни) е маркер за книжовна обработка в речта на възрожденските книжовници и винаги се е коментирало при определяне на нормите, които са характеризирали текстовете им. Те изобилстват в превода на Гранитски, напр.: *кой-то употрѣблѣва* (675), *трѣговецъ-тъ, за кого-то* (683), *камбѣлѣж коа-то ще са заплати* (688), *отъ коѣж-то* (679), *кое-то* (677), *кои-то* (675); *кога-то* (677), *гдѣ-то* (680), *колко-то* (682). Употребата им е белег за интелектуализация на книжовния език и допринася за специализацията на научния стил.

Добре представени са и **неопределителните местоимения**, тъй като обяснението за видовете писма е за примерни, неопределени и неконкретни ситуации и кореспонденти. Тези местоимения често се конкурират с числителното *един*. И тук, както при относителните местоимения, се спазват падежните разлики, макар и да се промъкват именителни вместо очакваните косвени форми, напр.: *корреспондентъ-тъ... трѣбѣ да похвалѣва нѣкой* (686). Така за референти съществителни Гранитски употребява *нѣкой съдружникъ* (677), *срѣщо нѣкого* (694); *на нѣкоѣж стокѣ* (680) (за ж.р. присъстват само косвени форми), *нѣкое заведеніе* (677); *нѣкои* (688). За неопределен предмет се използват *нѣчто* (680) и *нѣчта* (676). За референти прилагателни и наречия в текста присъстват местоименията *никакво* (683) и *нѣколко* (679). Записването на *нечто* (689) с *е* вм. с *ѣ* издава произношението на етимологичната ятова гласна като [e] пред сричка, съдържаща [ш]. Правописни „грешки“ като тази бележат формирането на условията за преглас, наложили се постепенно като книжовни.

Отрицателните местоимения са представени само с няколко форми в преведената част. Те не се различават от книжовните форми днес, като изключим тези за пряк и косвен падеж при местоименията за ж.р.: *безъ никоѣж нашѣ ответственостъ* (684), *не взема никакѣж...* (684), *никакво неугожденіе* (690).

Аналогични по граматическите си форми са и **обобщителните местоимения**: *всѣкой да приказѣва* (676), но и кратката *всѣкъ неговъ корреспондентъ* (677), *всакому корреспонденту* (690); *да са забѣлѣжѣва всяка* (688),

съ *всъкж* (682), но и *ще заборава всака зависть* (683), където не се появява очакваното винително окончание: *всъко нгъчто* (680); *всичкы-ты работы* (675), но и *за всы-ты пунктове* (684). Има и две за референти прилагателно и наречие: *всакакъвъ* (675) и *всакога* (681).

Разграничението между пряк от косвен падеж е налице и при **показателните местоимения**. Отчетливо се разграничават показателни местоимения за близки от тези за далечни предмети и признаци. Така например от местоименията за близки предмети и признаци място намират в текста *тоа е...* (679), *на тогова* (694), *таа книга служи* (677), *за тжжж убо цгълъ* (677), *това писмописаніе* (675); *тіа познаніа са придобывать* (675), *чрезъ тыа писма* (677). Местоименията наречия са две: *тука* (679) и *така* (680). За референти прилагателни преводачът използва *такъвъ* (678), но и *таковий* (682); *таково* (690) и *такво* (689), както и *такыва* (68). Аналогични са формите и на показателните местоимения за далечни предмети и признаци, напр.: *оний, кой-то* (678), *на оногова* (676), *онова* (677), *оніи, кой-то* (677), *на оныхъ* (689). Вижда се, че Гранитски предпочита само вариантите без форманта *-и*.

Глаголи

По отношение на глаголните форми, употребени в частта „За търговско писмописаніе“ (съответно в „Търговско ръководство“, от която писмовникът е част), на първо място е необходимо да се коментира употребата на един или друг тип окончания за формите в **сегашно време** на глаголи от I и II спрежение. По-точно казано, става дума за характера на крайната съгласна от глаголната основа, която може да е твърда или мека, от една страна, и за писменото означаване на окончанието, което варира в диалектите. Най-разпространени в този период са окончанията, в които старата носовка е наследена от вокалите [ъ] или [а]. Поради характера на превода в тази част се срещат форми само за 3 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч.⁶, както и за 1 л. мн.ч.

Би следвало да се очаква, че котленският изговор на глаголите с вокална основа в 3 л. ед.ч. е *-ий*, какъвто е и изговорът в Шуменско и Търновско, където Гранитски пребивава дълги години. В превода на ръководството обаче тези глаголи имат облика от примерите *разумѣе* (675), *знае* (680), какъвто се препоръчва в Богоровата граматика.

Глаголите от II спрежение в 3 л. мн.ч. в сегашно време имат основа, завършваща на мек консонант, напр.: *трудѣтсѣ* (675), *сѣ приносѣтъ* (679), *просвѣтъѣтъ* (680), *сѣ породѣтъ* (683). Образец за избора на буквата *ѣ* от Гранитски несъмнено е „Първичка бжлгарска граматика“ от И. Богоров. Граматиката е образец и за последователното записване на глаголите от I спр. с твърда консонантна основа с *ж*: *сѣ избѣгнѣтъ* (679), *дадѣтъ* (678), *не сѣ продадѣтъ* (680), *желѣѣтъ* (680), *пишѣтъ* (680). Последният пример, който не е единствен, нарушава приетото от него правило след *ж*, *ч*, *ш* да се пише буква, означаваща мекостта им⁷.

Чрез формите за 1. л. мн.ч. преводачът се присъединява към читателите си, с които фиктивно извършва общи действия. Формите на глаголите от I и II спрежение окончат на **-м**: *направимъ* (679), *са извѣстимъ* (682), *платимъ* (687). Отрицателната форма на *имам* е *не имаме* (689). Като се прибави и това, че никъде не се среща окончание **-ме** при глаголи от I и от II спрежение за 1. л. мн.ч., би могло да се обобщи, че глаголната парадигма е аналогична на съвременната норма. Несъмнено за формирането и утвърждаването ѝ принос има и твърде разпространеният превод на „Тръговско ржководство“.

От **формите за бъдеще време** има само една форма за 1. л. ед.ч., а за 2. л. ед.ч. липсват. Примерите показват, че Гранитски си служи със спрегаемия глагол *щж*, който е използван последователно:

- за 1 л. ед.ч. – *щж получьж* (690);
 - за 3 л. ед.ч. – *ще бжде* (681), *ще ся реши* (681), *не ще прибъгне* (690); една е само формата, включваща частицата *да* – *ще да даде* (683);
 - за 1 л. мн.ч. – *щемъ приложимъ* (677) и *щемъ почювствова* (695);
 - за 2 л. мн.ч. – *щете благоизволите* (690) и *щете направите* (690);
- и двата глагола са употребени в готова епистоларна формулировка в м. ед.ч. като учтиви форми;
- за 3 л. мн.ч. – *щжтса почитжть* (678), *щжть направать* (679), *щжтса натоварать* (681), *щжть покажать* (682), *щжтса заплатть* (694).

В превода на „За тръговско писмописаніе“, макар и рядко, се срещат форми и за **други глаголни времена**, когато това се изисква от съдържанието. Във висока степен те отговарят на съвременната представа за формалното им представяне. Такива са примерите за плусквамперфект – *бъ писалъ* (680), и за аорист – *казахме* (680), който, макар и единствен, издава употреба на авторско „ние“ в повестуването. Повече са примерите за перфект, където също е представено предимно третото лице: *не е получилъ* (676), *е прѣлъ* (679), *зель е* (680), *не са е изврѣшило* (681), *е можло да са случи* (683), *не са е заплатила* (688); *не сж имали* (679), *сж са поискали* (684). Скриване на автора зад форми за мн.ч. личи в примера *щемъ влѣзимъ* (681). Само една е формата за бъдеще време в миналото: *щеше да бжде народно самоубійство* (333).

В писмовника присъстват и две **преизказни форми** за аорист – *са издала* (685), *испратилъ* (689). Малкото намерени форми убеждават, че преизказването е жива категория, която търси мястото си в епистоларно-административния текст, ако може така да се определи упътването за писане на търговски писма.

Ще отбележим и две други форми: *е билъ зель* (694) и *сж са били изобразили* (675). Определянето им като **конклузивни** е въз основа на наличието във формите им на спомагателния глагол *съм* в трето лице, което не е характерно за парадигмата на преизказните форми (Николова/Nitsolova

2008: 352–356). Примерите по-горе илюстрират функционирането на тази глаголна категория в средата на 19. век.

Условното наклонение е представено с три форми: *добро бы было* (680) и *да бы имал* (682). В третата форма – *ако бы да са е случило* (691) – кондиционалното значение се носи изцяло от *ако бы да*. Примерът е подобен на формите, използвани в „Диплография“ от Ст. и Хр. Караминкови – *ако бы че стане нужда, ако бы че купите* (127), *ако бы че съберемъ* (138). Това сравнение засилва предположението, че комплексът *ако бы че/да* е типичен за речта на българите от централнобалканския район.

Изводи

Анализът на граматичните норми в епистолярната част на превода на Ан. Гранитски свидетелства за еволюция в представата у българските възрожденски книжовници за това как да изглеждат и как да функционират езиковите норми през 50-те години на 19. век. Не трябва да се забравя, че основната дейност на Гранитски, който е със солидно образование по чужди езици (гръцки и френски) и медицина, е била редакторската и учителската, и това несъмнено го е изправяло пред много предизвикателства, за които е търсел решение в преводите си. Преводачеството му се осъществява в преломни и решителни десетилетия за формирането на книжовния ни език, а граматиката, повлияла в най-висока степен върху писмената практика през 40-те и 50-те години на 19. век, когато се отпечатва преводът на „За търговско писмописание“, е „Първичка българска граматика“ на Иван Богоров. Граматичните норми, които се наблюдават в превода на Ан. Гранитски, показват, че тя е се ползвала с много висок авторитет. Това са десетилетията, в които книжовниците осмислят необходимостта от модернизация на писмената реч, от нейното осъвременяване и сближаването ѝ с говоримия език, и търсят онези по-широко разпространени езикови средства, които да я направят универсална – с други думи, стремят се към създаването на новобългарската книжовноезикова норма.

Благодарности

Изследването е по проект № КП-06-Н40/8 на тема „Писмовниците на Българското възраждане като източник за формирането и функционирането на книжовния език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката на РБ.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Повече за енциклопедията вж. у Николова (Николова/Nikolova 2021б).

² За съществителните имена вж. Николова/Nikolova 2021б.

³ За формите от този вид вж. подробно у И. Гълъбов (Гълъбов/Galabov 1954).

⁴ Вж. подробно у Н. Николова (Николова/Nikolova 2021).

⁵ С диакритичен знак като в съвременния правопис Гранитски записва краткото притежателно местоимение *ѝ* за женски род, което е нещо редовно във възрожденските текстове.

⁶ Има само една форма за 1. л. ед.ч., и то за бъдеще време – *цѣж получѣж* (690).

⁷ В „Първичка българска граматика“ И. Богоров го пише по същия начин, вж. с. 63, 106.

ЛИТЕРАТУРА

- Гълъбов 1954: *Гълъбов, Ив.* Пет, петях, петима, петмина. – *Български език*, № 3, с. 250–258.
- Николова 2020: *Николова, Н.* Преводът на Анастас Гранитски „За търговско писмописание“ от 1858 г.: уводни бележки. – *Български език*, № 3, 45–58.
- Николова 2021a: *Николова, Н.* „Взаимното писание“ – „душата на търговията“ (Правописът на „За търговско писмописание“, 1858 г., от Ан. Гранитски). – В: *Паисиеви четения. Научни трудове*. Пловдив, УИ Паисий Хилендарски, 2020 (под печат).
- Николова 2021b: *Николова, Н.* „Общ език с изражение народно“. Езиковите норми в превода на А. Гранитски „За търговско писмописание“, 1858 г. (С оглед на съществителните имена). – *Български език*, № 3, с. 108–119.
- Николова 2008: *Николова, Р.* Българска граматика. Морфология. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

REFERENCES

- Galabov 1954: *Galabov, Iv.* Pet, petyah, petima, petmina. – *Balgarski ezik*, № 3, s. 250–258.
- Nikolova 2020: *Nikolova, N.* Prevodat na Anastas Granitski „Za tragovsko pismopisanie“ ot 1858 g.: uvodni belezhki. – *Balgarski ezik*, god. 67, № 3, 45–58.
- Nikolova 2021a: *Nikolova, N.* „Vzaimното pisanie“ – „dushata na targoviyata“ (Pravopisat na „Za tragovsko pismopisanie“, 1858 g., ot An. Granitski). – In: *Paisievi cheteniya. Nauchni trudove*. Plovdiv, UI „Paisiy Hilendarski“ (pod pechat).
- Nikolova 2021b: *Nikolova, N.* „Obsht yazik s virazhenie narodno“. Ezikovite normi v prevoda na A. Granitski „Za tragovsko pismopisanie“, 1858 g. (S ogled na sashtestvitelnite imena). – *Balgarski ezik*, N 3, s. 108–119.
- Nitsolova 2008: *Nitsolova, R.* Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia, UI „Sv. Kliment Ohridski“.

✉ Проф. д-р Надка Николова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
Ул. Университетска № 115, Шумен 9700, България

✉ Prof. Nadka Nikolova, PhD

University of Shumen “Episkop Konstantin Preslavski”
115 Universitetska №, Shumen 9700, Bulgaria